

Jolanta Saldukaiytė

MATERIALINIŲ POREIKIŲ IMPERATYVUMAS EMMANUELIO LEVINO ETIKOJE

Filosofijos katedra

Lietuvos edukologijos universitetas

Ševčenkos g. 31-228, Vilnius

Filosofijos ir komunikacijos katedra

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

Pylimo g. 26/1-102, Vilnius

El. paštas: jolanta.saldukaiyte@gmail.com

Nors transcendencijos nematerialumo dimensija, kitybė ir begalinė atsakomybė yra esminės Emmanuelio Levino etikai, straipsnyje siekiama išryškinti glaudų etikos ir materialumo ryšį. Keliami hipotezė, kad Levino etika nėra materialumo atsisakymas vardan transcendencijos ir aukštesnių tikslų, o socialinis santykis su Kito materialiniais poreikiais.

Pirma, parodoma, kad neintencionali juslumo kaip mėgavimosi struktūra lemia kūniškumo ir materialinių poreikių neredukuojamumą bei subjekto atskirtį. Antra, dėl tarpkūniškumo, dėl juslumo ir pažeidžiamumo užsimezga santykis su Kitu, intersubjektivumas. Tai, kad kenčiantis Kitas sutrikdo mano mėgavimąsi, sudaro sąlygas atsakomybei už Kitą. Taigi straipsnyje laikomasi nuomonės, kad imperatyvas palengvinti Kito kančią reiškia mano atsakomybę patenkinti Kito materialinius poreikius. Čia galime skirti mano ir Kito materialinius poreikius – pastarieji tampa mano dvasiniais poreikiais, t. y. etiniu išpareigojimu. Vadinasi, etinis paliepimas Levino filosofijoje nėra tuščias reikalavimas ar grynai formali maksima, bet visados konkretus reikalavimas daryti kažką vardan ir dėl Kito.

RAKTAŽODŽIAI: etika, materialiniai poreikiai, mėgavimas, kentėjimas, fenomenologija.

Emmanuelis Levinas dažnai yra kritikuojamas dėl subjekto žlugdančios ir iki begalybės išplečiamos atsakomybės sampratos, ją galiausiai paliekant neapibrėžtą. Teigiama, kad atsakomybė už Kitą Levino filosofijoje lieka pernelyg abstrakti ir dėl jos begalybiškumo iš principo negali būti atliepta. Užklumpantys Kito reikalavimai yra pernelyg neaiškūs ir tušti, mano atliekami veiksmai niekada nėra pakankami, ir, vadinasi, mano pastangos iš anksto pasmerktos nesėkmei: „aš turiu viena atsakomybę daugiau“, „viską privalau dėl Kito“, „visi esame kalti dėl visko, už visus ir prieš visus, o aš labiau nei kiti.“ Negana to – šie reikalavimai ateina iš Kito, kurį Levinas vėlgi atsisako apibrėžti: „Kito veidas – abstrakti begalybės idėja“, „Kito reikalaujantis veidas“, „iš Kito ateinanti transcendencija“, geriausias būdas susitikti su Kitu – „tai nepastebėti jo akių spalvos“ ir pan. Būtent šie kertiniai Levino filosofijos aspektai – Kitas, begalybė, transcendencija, atsakomybė – sulaukia daugiausiai dėmesio, siekiant atskleisti jo etikos prasmę.

Levino etikai būdingas transcendentinis matmuo ir iš transcendencijos ateinanti prasmė ne tik suteikia etikai religinį aspektą, bet ir verčia permąstyti, ar ir kaip galima tokia etika. Kitaip tariant, ar leviniškoji filosofija nėra tik teorinis konstruktas, bet gali būti ir kasdienybės orientyras. Pasitelkiant Robertą Bernasconi (Bernasconi 1989), galima klausti, ar santykis veidu-į-veidą yra toks susitikimas su Kitu, kuris nutinka nuolatos mūsų kasdienybėje, t. y. yra konkrečiai patirtis ar tai veikia etikos transcendentalinė sąlyga. Bernasconio teigimu, interpretuojant Levino etiką, galimi būtent šie du keliai – vienas išvedantis link empirizmo privilegijavimo, o antrasis – link transcendentalinių sąlygų aptarimo, taip atsitraukiant nuo konkrečios patirties. Tiesa, kalbant apie patirtį Levino filosofijoje, reikia turėti omenyje, kad jo filosofijoje patirtis, patyrimas nėra suprantami tik kaip suvokimas ar išgyvenimas – tai ir įvairių atsiveriančių prasmų patirtis¹.

Straipsnyje, laikantis nuomonės, kad neredukuojama kito žmogaus transcendencija Levino etikoje yra kertinis momentas, siekiama parodyti, kad tai nereiškia konkretumo atmetimo ar sumenkinimo. Nors prasmė ateina iš anapus, iš neredukuojamos Kito kitybės, ji turi prasmę konkrečiose situacijose. Laikomasi nuomonės, kad Levinas, būdamas transcendencijos, begalybės, radiklios kitybės mąstytoju, drauge išlaiko tiek kūniškumo, tiek materialumo svarbą.

¹ Apie tai žr. Saldukaitytė 2013: 128.

Kūniškumas ir materialinių poreikių patenkinimas

Levino atsakomybės etikos reikalavimai atrodo tokie pat bekompromisiški ir kategoriškai imperatyvūs kaip ir Immanuelio Kanto moralės dėsnis. Kanto etika siūlo visiems galiojantį dėsni – šia prasme jo etika yra labiau teorinė, o ne praktinė. Moralės dėsnis abstrahuojamas nuo konkretumo ir taikomas universaliai. Levinas, savo svarstymus pradėdamas kaip fenomenologas, skirtingai nei Kantas, ypatingą dėmesį skiria kūniškumui. Įvedant (ne abstraktų) kūną, atsiranda galimybė kalbėti apie konkretumą. Nepaisant jau paminėtų Levino teiginių apie nekūnišką veidą, kūniškumas jo filosofijoje nėra pašalinimas. Nors veidas nėra plastinis pavidalas, nors nepastebiu Kito akių spalvos, tačiau sutinkamas Kitas visados turi konkretų, su niekuo nesukeičiamą savo veidą. Kitaip tariant, nors veidas ir nėra kūniškas plastinis pavidalas ir radikali kitybė negali būti suvedama į veido materialumą, būtent veido materialumas leidžia sutikti Kitą kaip priklausantį tam tikrai rasei, esantį vienos ar kitos lyties, esantį tam tikro amžiaus. Veide yra išreiškiamas tam tikras kultūrinis-socialinis kontekstas. Taigi, kai Levinas teigia, jog begalybės idėja konkrečiai yra sutinkama Kito veide, nereiškia, kad šis veidas yra *eidos*, apvalytas nuo kūniškumo ir konkrečių bruožų. Tai, kad Levino etika yra išaknyta kūno – ne tik veido – fenomenologijoje, tvirtina ir Bernhardas Waldenfelsas (Waldenfels 2002: 65).

Per fenomenologinę kūniškumo sampratą aptinkama etikos ir materialumo sąsaja. Materialumas čia suprantamas kaip medžiagiškumas, kūniškumas, priešingai idealizmui ir dvasiškumui. Tiesa, Levinas nesugrąžina ir dekartiškosios kūno–sielos perskyros. Materialumas nėra abstrakti sąvoka (kaip materija priešinga formai, ar tįsioji substancija priešinga mąstančiajai), o realus kūniškumas.

Šiame straipsnyje kūniškumo svarba Levino filosofijoje parodoma dviem aspektais. Viena vertus, kalbama apie kūną kaip poreikių subjektą, priklausantį nuo materialinių poreikių patenkinimo. Toks kūniškumas – tai mėgavimosi, malonumo siekimas. Tai parodo ne tiek etinį santykį su Kitu, kiek mano egoizmą, Kito išnaudojimą. Antra vertus, Levino filosofijoje kūniškumas yra etikos sąlyga. Etinis santykis yra santykis su Kitu, kurio unikalumas yra nulemtas jo kūno, poreikių, kurie kyla iš kūniškumo.

Totalybėje ir begalybėje bei ankstesniuose tekstuose Levinas daug dėmesio skiria ego steigties klausimui. Jis subjektą aptinka ne kontempliacijos keliu kaip René Descartes'as, ne transcendentalinės sąmonės pagalba kaip Edmundas Husserlis ir nepradedą nuo instrumentalumo aprašymo kaip Martinas Heideggeris. Išlikdamas dėmesingas Husserlio pasauliškumo sampratą bei Heideggerio *In-der-*

Welt- Sein analizėms, Levinas atsiremia į subjekto savęs aptikimą pasaulyje (Levinas 2007: 109–83). Nors čia galime atpažinti artimumą heidegeriškajai teorinio santykio su pasauliu, subjekto–objekto perskyros kritikai, vis dėlto Levinas, skirtingai nei Heideggeris, tvirtina, jog prieš pradėdamas naudotis pasauliu, pirmiausiai juo mėgaujosi. Būdamas pasaulyje ir susidurdamas su daiktais, pasaulio nepatiriu kaip įrankių ir priemonių visumos, jų neaptinku kaip parankių ar objektinių. Jie ne tiek nurodo man į pasaulio sandarą, daiktų buvimo būdą, kiek yra mano maitinimosi, energijos ir mėgavimosi (ar nuorodos į mėgavimąsi) šaltinis. Levinui tai buvimas pačiame pasaulyje ir iš paties pasaulio, juslinis panirimas jame. Mėgavimasis yra ne tik pirmiau teorijos, bet ir praktikos. Per kūniškumą, visų pirma patiriant pasaulį visomis julsėmis, Levino žodžiais tariant, „maudantis julsime“, o taip pat ir besirūpinant savo kūnu – valgant, geriant, apsirengiant, ilsintis, ieškant pastogės ir pan. – susisiejiama su pasauliu.

Žmogus turi kūniškų poreikių ir šia prasme yra priklausomas nuo pasaulio. Savas kūnas patiriamas kaip materialus kūnas ir jis yra materialinių poreikių subjektas. Tokia prieiga Levinui leidžia parodyti ir intencionalumo bei reprezentacijos nepakankamumą: „Mes gyvename dėka „skanios sriubos“, oro, šviesos, reginių, darbinių idėjų, miego ir t. t. [...] Tai nėra reprezentacijos objektai. Mes gyvename jų dėka“ (Levinas 2007: 110). Objektivi reprezentacija, kurią, turėdamas omenyje ir Husserlį, Levinas kritikuoja, ignoruoja patį „specifinį konkretizacijos intencionalumą“, jos sprendimai ateina tik *a posteriori* (Levinas 2007: 153). Teiginiai apie pasaulį daromi tarytum būnant anapus jo, ignoruojant, kad sąmonė visados yra įtarpinta, iš ir *per pasaulį*. Objektivi reprezentacija, Levino nuomone, yra atkirsta nuo jos pagrindo, nuo išsisknijimo neobjektyvuojančiuose aktuose, tuose, kurie palaiko mūsų gyvastį: tai kvėpavimas, miegas, valgymas, gėrimas etc. Levinas atsigręžia būtent į šią nereprezentuojamą plotmę – gyvastį palaišančius veiksmus. Gyventi dėka duonos nereiškia nei ją reprezentuoti, nei veikti jos pagrindu, nei vardan jos. „Mėgavimasis daiktu, ar įrankiu, nesusideda iš šio daikto panaudojimo pagal paskirtį – tušinukas rašymui ar plaktukas įkalti vinį – tačiau taip pat ir kankinimesi ar džiūgavime atliekant šį veiksmą. Daiktai, kurie nėra įrankiai – duonos kriaukšlė, liepsna židinyje, cigaretė – siūlo save mėgavimuisi“ (Levinas 2007: 133). Tame išlieka tam tikras neapibrėžtumas ir negalimybė objektyviai užčiuopti. Jūrininkas, rašo Levinas *Totalybėje ir begalybėje*, perpranta jūrą ir pučiančius vėjus, tačiau nepaverčia jų daiktais. Nepaisant to, kad suprantame juos valdančius gamtos dėsnius, išlaikomas jų gaivališkas neapibrėžtumas (Levinas 2007: 131).

Mėgavimosi pasauliu ir daiktais momentas Levino filosofijoje išryškina būtent kūniškumo svarbą – mėgavimąsi suteikia ne tik dvasiniai dalykai, bet visų

pirma kūniškieji. Tai džiaugsmas ar skausmas, kylantis kvėpuojant, žiūrint, valgant, dirbant, laikant plaktuką ir t. t. Levino filosofijoje dėmesys sutelkiamas į fundamentalų ir huserliškojoje fenomenologijoje nepalietą klodą. Šis fundamentalus klodas nėra pasiekiamas intencionalios, nukreiptos sąmonės, tai pirminis, giluminis jausmo lygmuo. Esi įstrigęs savo poreikiuose ir mėgavimesi, negali laisvai pasirinkti. Ne „aš galiu“ ar „aš noriu“, bet aš esu įsivėlęs, persmelktas pasaulio, esu įkūnytas, pasmerktas geisti ir pasmerktas kentėti. Toks susisiejimas su pasauliu nėra aktyvi, intencionali veikla. Priešingai, čia jau galime pastebėti implikuotą kūno jausmo ir jautrumo pasyvumą, kuris ypatingą svarbą įgis vėliau, išryškėjant etiniam klodui.

„Kai kurie kritikai tai vadina „subjektyvaus gyvenimo materialine fenomenologija“. Čia suvokiantysis subjektas, kuris aptinkamas reprezentacijoje ir intencionalume, yra suvedamas į juslinį subjektą“ (Critchley 1999: 271). Materialinę fenomenologiją, kaip pastebi Dalius Jonkus, siekė reabilituoti Michelis Henry „nes būtent joje, t. y. juslinėje materijoje, kaip tik ir glūdi, jo manymu, bet kokios pirminės duoties paslaptis“ (Jonkus 2012: 19). Henry radikalizuoja pačią fenomenologiją ir jo pozicija čia yra artima leviniškajai – iškeliamas neintencionalaus juslinio klodo pirmapradiškumas. Tai galima laikyti fenomenologijos įveikimu ar jos praplėtimu. Husserlis, nors ir kalba apie neintencionalių išgyvenimų, nepasiekia šio giluminio jausmo lygmes. O Heideggerio fenomenologiniuose aprašymuose nepakankamai dėmesio skiriama kūniškumui ir toks konkretumas kaip Levino fenomenologijoje nėra pasiekiamas.

Laikantis nuomonės, kad Levino filosofijoje empirizmas, kūniškumas ir materialumas yra esmingai svarbūs, siekiant nusakyti subjektą bei parodyti subjekto susisiejimą su pasauliu, reikia pabrėžti, kad šiame lygmenyje subjektas yra autonomiškas. Nepaisant to, kad žmogus kaip kūniška būtybė yra priklausomas nuo materialinių poreikių patenkinimo, tačiau šioje priklausomybėje išlaikoma nepriklausomybė. Ši, nors tik ir dalinė nepriklausomybė, pasiekama per mėgavimąsi, per laimę, kurią teikia materialinių poreikių patenkinimas. Tai tam tikras mėgavimosi paradoksas – kūniška ir materiali nepriklausomybė priklausomybėje. Kadangi poreikis gali būti patenkintas, jis yra „laiminga priklausomybė“. Tai yra ne tik ir ne tiek stokos užpildymas, kiek pats pasitenkinimo malonumas – „mėgavimasis yra pasitenkinimo konkretybė“ (Levinas 1999: 15). Toks mėgavimasis yra pats sau pakankamas, tam, kad jį patirčiau, neturiu turėti tikslo anapus jo. Einu pasivaikščioti ne tiek dėl sporto ir sveikatos, kiek dėl to, kad lauke kvėpia pavasariu, neriu į vandenį, nes tai malonu, o ne todėl, kad tai sveika. Kai Heideggeris kontempliuoja Van Gogho batus ar įsižiūri į rožės žiedą, ar skaito poemą, jam per tai prabyla pati būtis, atsiveria visas pasaulis. Levinui tai yra akimirkos laimė,

neturinti už savęs viso pasaulio ar begalybės. Subjektas nepriklausomu tampa ne per laisvę (kaip Sartre'o ar Heideggerio filosofijoje), o per gyvenimo džiaugsmą ir laimę. „Būti sušalusiam, alkanam, ištroškusiam, nuogam, ieškoti pastogės – visos šios priklausomybės nuo pasaulio, tapę poreikiais, apsaugo instinktyvų esinį nuo anoniminės grėsmės ir steigia nepriklausomą nuo pasaulio esinį, tikrą *subjektą*, galintį užsitikrinti poreikių, kurie atpažįstami kaip materialūs, t. y. gali būti patenkinti, patenkinimą“ (Levinas 2007: 116). Čia jau atsiskirta nuo anonimiškumo, įimant pasaulį ir jo objektus susisaistyta su pasauliu – taip, nors dar tik sąlyginai, atsisakoma ir savęs, tai savotiška savimarša.

Tai, kad šiame lygmenyje žmogus yra nepriklausomas, yra pamatinis skirtumas nuo anoniminės neatsakingos *il y a* būklės. Mėgavimasis Levino traktuojamas ir kaip at(si)siskyrimo faktas, pabėgimas nuo egzistencijos (Levinas 2007: 60). Atsiskyrimas žymi individuacijos principą ir nesutapatinimą su gamtiniu pasauliu. Mėgaujuosi visados kažkuo, tuo, kas yra už manęs, ne mano. Elementai srūva per mane. Mes priklausome nuo tokios išorinės pasaulio energijos, bet per mus ji tampa „sava.“ Tačiau pats mėgavimas neateina iš išorės, jis kyla vidujybėje ir negali būti perduodamas. Per juslinę laimę įveikiamas anonimiškumas, o taip pat tai yra ir subjekto individuacijos, atsiskyrimo principas: „Laimė yra individuacijos principas, tačiau pati individuacija pasiekama tik iš vidaus, per vidujybę“ (Levinas 2007: 147). Taigi mėgavimas padaro totalybę neįmanoma. Priešingai nei Heideggeriui, toks susisaistymas su pasauliu liudija ne įsitvirtinimą būtyje/egzistencijoje, bet atpalaiduoja nuo jos ir išveda į kitą jos pusę (Levinas 2007: 113). Toks subjektas, kuris jau yra atsiskyręs, ištrūkęs iš anonimiškumo, daugiau nesutampa su gamtiniu pasauliu ir gali būti ir atsakingu: iš mėgavimosi kylančioje vidujybėje yra „heteronomija, kuri ragina kitokiai lemčiai, nei šis gyvuliškas pasitenkinimas savyje“ (Levinas 2007: 149).

Taigi odė mėgavimuisi Levino filosofijoje neišvirsta į hedonizmą. Hedonizmo moralė ta, kad, kaip jau minėjome, nieko anapus poreikio patenkinimo nėra siekiama, pats pasitenkinimas suteikia vertę. „Poreikis maistui nesiekia egzistencijos kaip savo tikslo, bet tik paties maisto“ (Levinas 2007: 134). Taigi mėgavimėsi nėra begalybės anapus to, ką jis patenkina (anapus maitinimosi). Tai yra rūpestis tik savimi, savo egoizmu, ir, kalbant Levino terminais, sugrįžimas į save patį, savo tapatybę, į egoistinį uždaramą. Čia, nors subjektas jau yra atsiskyręs nuo anoniminės egzistencijos, jis nėra etiškai susisiejęs su Kitu. Materiali, kūniška egzistencija Levinui yra tokia egzistencija, kuri yra išgyvenama per mėgavimosi modusą, tačiau drauge tai yra ne tik Kito ignoravimas, bet ir Kito išnaudojimas. Pati materialumo struktūra yra tokia, kad ji yra santykyje su kitybe, kuri leidžiasi būti (su)naudojama. Čia siekiama patenkinti *savo* (materialinius) poreikius. Kai

susitelkta tik į save, savo poreikių patenkinimą, pamatoma, kad toks poreikis vis dėlto yra negatyvus. Čia subjektas yra laisvas, turintis poreikių ir besimėgaujantis – tačiau tai dar neatskleidžia buvimo žmogumi esmės, jos pilnatvės. Subjektas tebėra kurčias ir aklas Kitam. Tokia, pasauliu besimėgaujanti ir tenkinanti savo poreikius būseną dar nėra visiškai žmogiška. „Poreikis yra naivus“, sako Levinas *Totalybėje ir begalybėje* (Levinas 2007: 134). Tebesi įkalintas pasaulyje ir savyje, kasdienybėje, ar kitaip tariant – įprastame pasaulyje, gyvenime, kuris yra struktūruojamas taisyklių, principų, kultūros, papročių etc., kitaip tariant, totalumo.

Tačiau mėgavimasis, nors kaltinamas egoizmu, yra naivus nekaltumas ir jis būtinas metafiziniam santykiui. Be individualumo, be džiaugsmo akimirkos, be galimybės mėgautis, Kito įsiveržimas nebūtų įmanomas. Kitas nutraukia mano malonumą – ir todėl Kitą galiu sutikti ir būti atsakingu. Knygoje *Laikas ir kitas* Levinas tai įvardija – „pirmąją morale“ (Levinas 2005: 64). Taigi Levino filosofijoje pirminis santykis su materialiu pasauliu, skirtingai nei įmestis į pasaulį ir pasimetimas neautentiškume, nėra negatyvus – toks požiūris atsiranda tik susidūrus su visuomenės vertinimu.

Bet kaip galimas šios egoistinės, dar ne etinės būklės pakeitimas? Ar tai reiškia, kad reikia atsakyti mėgavimosi, savo poreikių patenkinimo, gyventi asketiškai, atsakyti to, kas teikia kūnišką malonumą? Levinas to nesiūlo ir nereikalauja. Etika steigama būtent per kūniškumą/materialumą – jį išlaikant, bet pakeičiant pačią kryptį. Levino etikoje, nors ir yra skiriami dvasiniai ir materialiniai poreikiai, tačiau etika steigama ne šio skirtumo pagrindu.

Tarpkūniškumas ir Kito materialiniai poreikiai

Kaip jau minėta, Levino etika nėra idealistinė etika, ji nėra steigama atsitraukus nuo pasaulio. Begalinė atsakomybė Levino filosofijoje pasirodo intersubjektyviai, susitikime veidas-į-veidą su Kitu. Ji nėra aukštesnės instancijos (Dievo, įstatymo) apspręsta iš anksto. Tokia begalybė yra ne būtiškoje, o socialinėje plotmėje ir turi ne ontologinį, o etinį pobūdį. Žmogaus gyvenimas Levinui yra iš esmės socialus: besinaudodamas pasauliu ir siekdamas patenkinti savo poreikius, toks nesi vienas. Dar daugiau – reikia turėti omenyje, kad net ir santykis veidas-į-veidą niekad nėra tik santykis tarp manęs ir Kito. Tai yra veikiau tik idealus konstruktas, o ne reali situacija, kadangi pats šis santykis nėra izoliuotas nuo socialinės struktūros, čia visados jau yra numanomas *trečias* asmuo (t. y. kiti visuomenės nariai).

Santykis su Kitu yra pasauliškas, kūniškas. Kaip jau minėta, kūniškumas, juslumas, o ne sąmonė, yra Levino etikos steigimo sąlyga. Taigi ir su Kitu su-

sisiejama ne per sąmonę, o per kūniškumą, per juslumą. Kitaip tariant, tai intersubjektyvus įkūnytas, empatiškas santykis su Kito pažeidžiamu kūnu². Mano mėgavimasis gali būti nutrauktas ir šis mano pažeidžiamumas atveria akis ir Kito kentėjimui, Kito pažeidžiamumui. Kito skausmas sutrikdo subjekto uždarumą, išbloškia iš malonumo, ir kaip toks yra etinis sutrikdymas. Tai „etinis kūnas“, kūnas kaip tam tikras „tarpininkas“, mediumas.

Kalbėdamas apie Kitą, Levinas nuolat pabrėžia jo silpnumą ir nuogumą. Turima omenyje ne (tik) sunkiai apibrėžiama dvasinė kančia, bet visų pirma kūno kančia – ir čia Levino naudojamos metaforos apie „po oda palendančią, deginančią atsakomybę“ įgauna kitą prasmę. Jei mes susiduriame su Kitu, kuris yra apsirengęs, dar nereiškia, kad etine prasme jis nėra „nuogas“. Tik materialus, kūniškas susidūrimas su Kitu gali būti išties sukrečiantis ir sutrikdantis. Tai Kito kenčiantis kūnas kelia man reikalavimus, šaukiasi mano pagalbos. Kito sužalotas ar alkanas kūnas, jo kentėjimas ir skausmas sukrečia ir negaliu likti jam abejingas. Tai dar labiau nei *Angst* ar rūpestis dėl savo mirties parodo mirties neišvengiamumą ir artumą. Kitas kenčiantis žeidžia ir taip mane pašaukia – tai nėra tik kategorinio imperatyvo paliepimas. Jo pats veidas yra imperatyvus. Imperatyvas „nežudyk“ čia yra išplečiamas. „Nežudyk“, kaip pastebi Levino tyrinėtojas Richardas Cohenas, „reiškia kito asmens „veidą“, bet tai reiškia ne kaip abstraktų ir tolimą įsakymą, bet kaip konkretų reikalavimą, įsakymą paremti gyvenimą, palengvinti skausmą ir kančią, ir užbėgti už akių kito mirimui“ (Cohen 2010: 75). Esant kitomis aplinkybėmis, tarkim, geresnei sveikatos apsaugai, gyvenimas galėtų tęstis – ne tik mano mirtis, bet ir kito mirtis galėtų būti užlaikyta. Būtent todėl Levinui svetima heidegeriškoji individualizuojanti mirties samprata – daug svarbiau ne autentiška mirtis, o „mirti už kitą“, padėti, kai Kitas kenčia labiausiai (Levinas 1998: 216–217).

Levino filosofijoje kūniška kančia nėra metafora. Blogis yra patį blogį išversti į metafizinę abstrakciją. Tai konkreti, materialinė kančia, kūniškas kito silpnumas. Kentėjimas niekada nepaliečia žmonijos apskritai, o visada – tik konkrečiai, konkretų individą. Tai nėra „blogis apskritai“, o visada iki kraštutinumo asmenišką blogis. Kitas mane trikdo savo materialiniu skurdu ir tai, ko Kitas iš manęs tikisi, yra materialinis artumas jo kentėjimui. Tai tikslus biblinis nurodymas, ateinantis į Levino filosofiją: pamaitink alkaną, aprenk nuogą, pagirdyk ištroškusį, priglausk benamį. Atsakyti kitam – tai nežinoti kas nutiks, ko jis iš manęs (gal net mano gyvenimo) pareikalau. Taigi ne tik rūpintis Kitu, bet net ir dar ekstremaliau –

² Apie „empiristinės strategijos atgaivinimą“, permąstydama Levino fenomenologinės patirties aprašymą, kalba ir Danutė Bacevičiūtė, pripažindama Levino radikalų empirizmą, „išstatos kito akivaizdoje pažeidžiamumą ir jautrumą“ (Bacevičiūtė 2001: 39).

mirti už Kitą. Jei atsakomybė būtų apibrėžiama per sąmonę ar intencionalumą, ji turėtų egoistinį aspektą, apskaičiavimą. Čia egoistinis besimėgaujantis subjektas yra transformuojamas į etinį subjektą, jis ne tik, kaip mėgavime, individualizuojamas, bet ir tampa pasirinktu, singuliarium. Užgriuvusi atsakomybė negali būti perleista niekam kitam – tai liudija pasirinkto subjekto unikalumą ir konkretumą.

Kentėjimas yra ne antipodas, bet džiaugsmo inversija, išvirkščias malonumas, išvirkščia laimė: „Skausmo skaudėjimas, ligos negalia ar piktybiškumas ir, grynu pavidalu, pati kūniškumo kantrybė, darbo ir senėjimo skausmas, yra pati nelaimė, priešybė savyje“ (Levinas 2008: 51). Kūnas, išstatytas smurtui ir sužalojimui, ligai, senatvei, nuovargiui, yra tikrasis kūno nuogumas. Toks kentėjimas yra be galo pasyvus kentėjimas. Jis patiriamas kaip savyje uždara būtis, kaip negalimybė ištrūkti. Fiziniam kentėjimui, skirtingai nei dvasiniame, moraliniame, neišlaikomas žmogaus orumas ir didybė. „Skausmas, – sako Levinas, – vidinė odos pusė, yra nuogumas, nuogesnis nei bet koks skurdas“ (Levinas 2008: 49). Kentėjimas yra beprasmis, jokių būdu ne pozityvus, o tik negatyvus („nevaisingas, bergždžias kentėjimas“ – skausmo pateisinimas yra nemoralumo šaltinis). Levinas kentėjimą susieja su blogiu – „Visas blogis nurodo į kentėjimą“ (Levinas 1988: 157). Kūniškas Kito kentėjimas yra blogis, tai nedovanotina. Kito kančia yra bergždžia, ji neturi jokios prasmės ir pateisinimo. Jei Kitas kenčia – kaip jam galiu padėti? Tai yra Kito kentėjimo kentėjimas, kentėjimas už Kitą. Čia ne mano, o Kito kančia yra svarbiau ir ja pirmiau reikia pasirūpinti. Tai atveria tarpžmogiškumo etinę perspektyvą, steigia etinį subjektą (Levinas 1988: 159).

Tokia situacija Kito pažeidžiamo ir kenčiančio kūno akivaizdoje ardo pačią subjekto tapatybę, jo egoizmą. Jei mėgavimasis uždaro subjektą savyje, jis abejingas Kitam – (tai yra *Totalybės ir begalybės* tema), tai skausmo patirtis (kuri labiau plėtojama *Kitaip nei būtis, arba anapus esmės*) priartina prie Kito. Tokia etinė atsakomybė užklumpa ne dėl paklusimo kantiškajam moralės dėsniui, ne dėl racionalaus apskaičiavimo, o imperatyvą performuluojant į konkretybę – per konkretų susidūrimą su Kito kenčiančiu kūnu, Kito veidu. Etikos šaltinis yra ne autonomija, o heteronomija. Subjekto galias ir jo intencionalumą pranokstantis etinis įsipareigojimas gali būti traktuojamas kaip dar vienas fenomenologijos metodo praplėtimas. Čia intencionalumo kryptis apgręžiama – ne aš esu iniciatorius, o Kitas mane užklumpa ir mane pašaukia. Sutrikdo konkretus, o ne abstraktus Kitas, nors jis ir ateina iš transcendencijos (anapus manęs). Intencionaliai nesirenku būti už Kitą atsakingas – Kitas mane užklumpa, persekioja – tai „už pasyvumą pasyvesnis pasyvumas“, teigia Levinas *Kitaip nei būtis, arba anapus esmės* (Levinas 2008: 15, 50, 7, 72, 114).

Kito materialiniai poreikiai yra mano dvasiniai poreikiai

Taigi Levino etika – tai ne pasaulio materialumo atsižadėjimas, ne grynas hedonizmas, o atsigręžimas į Kito materialinius poreikius, konkrečių įsipareigojimų vardan Kito vykdymas. Levino filosofijoje, kaip jau minėta, susiduriama su dvejopo tipo materialumu. Viena vertus, tai savęs, kaip juslinio, kūniško, materialaus subjekto aptikimas. Antra, per savo juslumą (ne per sąmonę, mąstymą ir pan.) ir Kito juslumo, jo pažeidžiamumo, Kito, kaip turinčio materialinių poreikių, *sutikimas*. Čia, skirtingai nei intencionalumo ar reprezentacijos atveju, tai *nėra* Kito tokio pat kaip Aš atpažinimas, bet *pats jautrumas* Kitam.

Dažnai įvairiuose svarstymuose, filosofijoje, literatūroje ar net religiniuose judėjimuose materialiniai poreikiai – rūpestis kūnu, maistu, drabužiais, prieglobsčiu vertinami negatyviai, jie laikomi žemesniaisiais, tuo pernelyg rūpintis yra net kažkiek gėdinga. Tačiau Levino etikoje, nepaisant to, kad jo tekstai persmelkti transcendencijos, Kito begalybės, begalinės atsakomybės už Kitą, materialumas ir rūpestis kūniškumu nėra atmetami vardan tariamų aukštesnių dvasinių tikslų. Etikos ir kūniškumo (taip pat dvasiškumo ir materialumo) ryšys Levino pabrėžiamas teigiant, kad „žmogaus dvasiškumą lemia jo subjektyvybės įsikūnijimas“ (Lévinas 1994: 110). Angelai, bekūnės būtybės, nesusižeidžia ir neištrokšta, ir, sako Levinas, nematau, ką jie galėtų duoti ar kuo padėti kits kitam. Taigi tikras dvasiškumas yra ne tarp dvasinių būtybių, bet tarp fizinių, kūniškų, pasauliškų būtybių. Tiek Kitas, tiek pats *ego* yra fizinis, kūniškas, ir santykis su Kitu yra pasauliškas, konkretus, įkūnytas. Tik įkūnytoms būtybėms, pažeidžiamoms ir mirtingoms, iškyla etinis reikalavimas, ir tik tarp įkūnytų būtybių jis gali būti atlieptas. Tik tas, kuris mėgaujasi, gali būti dėl Kito, atpažinti Kito skausmą: „Tik subjektas, kuris valgo, gali būti dėl kito [...]. Signifikacija, vienas-vardan-kito, turi reikšmę tik tarp būtybių iš kūno ir kraujo“ (Levinas 2008: 74). Čia ataidi ir *Dasein*, kuri neturi nei lyties, nei amžiaus, kuri nei valgo, nei geria, nei dirba, nei myli, nei kenčia, nei pavargsta (gal tik bodisi ir baiminasi) kritika. Levino narpliojama santykių struktūra – socialinė etika, atsigręžianti į konkrečius kito žmogaus poreikius, tai socialinis ir žmogiškas santykis su šiais Kito materialiniais poreikiais. „Padaryti kažką Kitam. Duoti. Tai ir reiškia būti žmogiškąja dvasia“ (Lévinas 1994: 110). Būtent kūniškumas ir pažeidžiamumas yra atsakomybės (kaip gerumo) galimybės sąlyga.

Juslumo betarpiškumas, artumo betarpiškumas, sako Levinas *Kitaip nei būtis*, yra *mano materialumas* Kitam (Levinas 2008: 74). Kadangi į mane besikreipiantis Kitas visados yra unikalus ir konkretus, turintis konkrečius poreikius, tai ir atsakas jam turi būti konkretus. Skirtingai nei begalinį troškimą, geismą atveriantys dvasiniai poreikiai, materialiniai, kaip jau minėta, gali būti patenkinti ir Kito

pažeidžiamas, kenčiantis kūnas būtent to iš manęs reikalauja. Rūpestis Kitu turi būti įkūnytas, materialus – atidaryti duris, paduoti vandens, pamaitinti etc. Gerų intencijų ar švarios sąžinės negana. Taigi čia buvimas pasaulyje ir per pasaulį yra kur kas labiau įtemptas ir susaistytas nei *In-der-Welt-Sein*. Anot Levino, kaip pabrėžia Rogeris Burggraeve, savo artimą turiu mylėti ne tik visa savo siela, visa savo širdimi, visu savo supratimu, bet taip pat – ir visais savo pinigais (Burggraeve 2002: 110). Dar daugiau – tai ne dovana iš širdies, bet atiduodamas savas duonos kąsnis. Subjektas yra iš kūno ir kraujo, alkstantis ir valgantis, „viduriai odoje“, ir būtent todėl gali kitą įsileisti, gali atitraukti ir duoti kąsnį nuo savo burnos, „atiduoti savo odą“. Nurodydamas į Izaijo knygą, kur teigiama „Dalytis su alkstančiu savo duona, priglobti vargšą ir benamį, aprenkti, ką pamačius, nuogą, neatsukti nugaros saviešiams“ (*Izaijo knyga*, 58:7), Levinas pastebi, kad tai toks atvirumas, kuris yra ne tik savo piniginės, bet ir savo namų durų atvirumas. Ir, sako Levinas *Totalybėje ir begalybėje*, „joks žmogiškas ar tarpžmogiškas santykis negali būti steigiamas anapus ekonomikos; veidas negali būti sutinkamas tuščiomis rankomis ir uždromis durimis“ (Levinas 2007: 172). Kitu reikia rūpintis konkrečiomis gėrybėmis.

Materialumo, kūniškumo pabrėžimas Levino filosofijoje išveda link socialinių klausimų sprendimo bei, įvedant trečiąjį asmenį ir taip numatant begalinės atsakomybės ribą, prie teisingumo klausimo. Prie socialinių problemų sprendimo bei teisingumo prieinama ne abstrakčiai, bet konkrečiai. Išties galima sakyti, kad tai pasimeta Levino retorikoje, bet būtent tokios mintys leidžia aiškiau suvokti, ką Levinas turi omenyje teigdamas, kad etika yra pirmoji filosofija, tačiau ontologija nėra atmetama. Ji, kaip ir mokslinis žinojimas, technologiniai atradimai etc. yra reikalinga. Be jų aš būčiau bejėgis Kito akivaizdoje, negalėčiau jam padėti, negalėčiau palaikyti teisingumo. Sukurti saugią aplinką, gerinti sveikatos apsaugą, pasirūpinti maistu, tiesti kelius, tobulinti lėktuvus ir kompiuterius. Žinoma, ne bet kokia material egzistencija yra etiška – Levinas kritikuoja vėlyvojo Heideggerio „nusilpusį“ materializmą ir vadinamąsias neutralumo filosofijas, tas, kuriose nėra šio etinio matmens, įvardija „gėdingu materializmu“.

Taigi Levinas skirtumą brėžia ne tarp dvasinių ir materialinių poreikių, o tarp mano materialinių poreikių patenkinimo ir kito asmens poreikių patenkinimo. Etišku tampama ne tada, kai rūpinamasi savimi, o tada, kai rūpinamasi Kitu. Kai rūpinuosi savimi, esu laimingas ir saugus, bet egoistinis. Taigi čia atsiranda toks skirtumas, kaip skirtumas tarp mano mėgavimosi valgomu maistu, ir kąsnio, kurį atiduodu Kitam. Tai, nurodydamas į jam svarbų Vasilijaus Grossmano romaną *Gyvenimas ir likimas* (Гроссман 2005), Levinas pavadina „mažais gerumo veiksmiais“ – tai nei Dievo, nei Gėrio idėja, o pats gerumas (Levinas 2001: 217). Skirdamas mano ir Kito alkį, ir turėdamas omenyje pirmiausiai kūnišką alkį, Levinas teigia,

kad Kito alkis visados yra šventas. Vienintelis „blogas“ materializmas yra tavo paties (Levinas 1990: XIV). Materialioji žmogaus pusė, materialus gyvenimas, liečia mane ir per Kitą įgauna pakilią reikšmę ir paliečia mano šventumą. Per Kitą aš tampa atsakingu, etiniu subjektu – pradedant nuo maisto ir gėrimo. Šis šventumas yra socialinės problemos šventumas. Ir maisto bei gėrimo problema, tiek, kiek ji liečia kitus, Levino pamatoma kaip šventa (Levinas 2001: 52). Levino filosofijoje galima pastebėti tam tikrą transformaciją, „išdvasintos“ plotmės, paties kūniškumo grąžinimą. Materialumas čia, paradoksaliai, tampa dvasiškumu. *Kito materialiniai poreikiai*, kaip pasiremdamas Israeilu Salanteriu teigia Levinas, yra *mano dvasiniai poreikiai* (Levinas 1994: 99).

Levino etika iššaukiama iš anapus, iš transcendencijos įsiveržiančio ir mane sutrikdančio Kito. Tačiau sutrikdo visada konkretus, konkrečių poreikių turintis (nors į juos ir nesuvedamas) asmuo. Etika nėra tik universalių taisyklių rinkinys, ji turi būti pagrįsta materialinių, kūniškų, konkrečių (čia ir dabar) poreikių patenkinimu. Tai ne kategorinis imperatyvas, o materialinių poreikių imperatyvas. Ir ne tiek naujai, bet kiek kitokiu tonu galima pakartoti tai, kad Levinui abstrakti begalybės idėja, pasirodanti per konkretų Kito asmens veidą, yra ne būtiškoje, bet socialinėje plotmėje, ne tiek dvasinėje, kiek kūniškoje, materialioje. Materialumas čia tampa šventumu ir nusako atsakomybę.

Gauta 2015 09 15
Priimta 2015 09 25

Literatūra

- Bacevičiūtė, D. 2001. „Absoliuti kito kitybė, arba empiristinės strategijos atgaivinimas E. Levino mąstyme“, *Žmogus ir žodis*, t. 3, nr. 4, p. 35–39.
- Bernasconi, R. 1989. „Rereading *Totality and Infinity*“, in *The Question of the Other: Essays in Contemporary Continental Philosophy*. Dallery, A. B. & Scott, C. E. (eds). Albany: State University of New York Press, p. 23–34.
- Burggraeve, R. 2002. *The Wisdom of Love in the Service of Love: Emmanuel Levinas on Justice, Peace, and Human Rights*. Transl. J. Bloechl. Milwaukee: Marquette University Press.
- Cohen, R. A. 2010. *Levinasian Meditations: Ethics, Philosophy, and Religion*. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Critchley, S. 1999. *The Ethics of Deconstruction: Derrida and Levinas*. Edinburgh: Edinburgh University Library.
- Jonkus, D. 2012. „Jusliškumo sampratos transformacijos šiuolaikinėje fenomenologijoje“, *Problemos*, t. 82, p. 18–26.
- Levinas, E. 1988. „Useless Suffering“, transl. Cohen, R. A., in *The Provocation of Levinas* Bernasconi, R. & Wood, D. (eds). London: Routledge, p. 156–167.
- Levinas, E. (1963) 1990. *Difficult Freedom: Essays on Judaism*. Transl. S. Hand. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Levinas, E. (1968) 1994. *Nine Talmudic Readings*. Transl. A. Aronowicz. Bloomington: Indiana University Press.

- Levinas, E. (1991) 1998. *Entre Nous: On Thinking-of-the-Other*. Transl. M. B. Smith. New York: Columbia University Press.
- Levinas, E. (1995) 1999. *Alterity and Transcendence*. Transl. M. B. Smith. The Athlone Press: London.
- Levinas, E. 2001. *Is it Righteous to Be?: Interviews with Emmanuel Levinas*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Levinas, E. (1947/87) 2005. *Time and the Other*. Transl. R. A. Cohen. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Levinas, E. (1961) 2007. *Totality and Infinity: an Essay on Exteriority*. Transl. A. Lingis. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Levinas, E. (1974) 2008. *Otherwise than Being or Beyond Essence*. Transl. A. Lingis. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Lévinas, E. (1982) 1994. *Etika ir begalybė*. Vertė A. Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos.
- Saldukaitytė, J. 2013. „E. Levinas ir etinės filosofijos įteisinimas – atsakymas A. Mickūnui“, *Problemos*, t. 84, p. 123–137.
- Waldenfels, B. 2002. „Levinas and the Face of the Other“, in *The Cambridge Companion to Levinas*. Critchley, S. & Bernasconi, R. (eds). Cambridge: Cambridge University Press, p. 63–81.
- Гроссман, В. 2005. *Жизнь и судьба*. Москва: Терра – Книжный клуб.

Jolanta Saldukaitytė

THE IMPERATIVE OF MATERIAL NEEDS IN EMMANUEL LEVINAS' ETHICS

Summary

This article shows the intimate connection between ethics and materialism in Levinas's philosophy, despite the apparent immateriality of the dimensions of transcendence, alterity and infinite responsibility essential to his ethics. First, the non-intentional structure of sensibility as "enjoyment" entails the irreducibility of corporality and material needs for subjectivity in its worldliness. Second, the inter-subjectivity originates in the inter-corporeality arising from the sensibility's exposure and vulnerability. The suffering other disturbs my enjoyment, and this disturbance is called to awaken me to the responsibility for-the-other. So, the imperative to alleviate the suffering of the other means concretely my responsibility to satisfy the other's material needs. Therefore, we can distinguish between the material needs of the self and those of the other, whereby the latter become my spiritual needs, i.e., my ethical obligations. The ethical command in Levinas' philosophy, then, is not an empty request or purely formal maxim but always a concrete call to do something for someone.

KEYWORDS: ethics, material needs, phenomenology, enjoyment, suffering.